

розробка даної проблеми обумовлюють напрямок нашого подальшого дослідження (процес формування ціннісних компетенцій майбутніх вчителів образотворчого мистецтва; педагогічні умови формування ціннісних компетенцій майбутніх вчителів образотворчого мистецтва у процесі фахової підготовки).

Література

1. Зимняя И. Ключевые компетентности. – Высшее образование. 2003, № 5.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: "К. І. С.", 2004. – 112 с.
3. Краєвський В. В., Хуторської Л. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3-10.
4. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. с англ. – М., 2001. – 142 с.
5. Сластенин В. А. Формирование личности советской школы в процессе профессиональной подготовки. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
6. Стратегия модернизации содержания общего образования. Материалы для разработки документов по обновлению общего образования. – М., 2001. – С. 12-13.
7. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: Теорія і практика. – К.: Преса України, 2003. – 320 с.

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВОКАЛЬНОГО МОВЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

Косяк Л. І., *

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті розглядається проблема формування навичок вокального мовлення у молодших школярів на уроках музики, ефективне вирішення якої потребує певних дидактичних умов. Серед таких умов автор вважає пріоритетними: озброєння учнів знаннями, вміннями і навичками з основ вокальної культури; застосування інтонаційно-фонопедичних вправ за методикою В. В. Ємельянова; систематичність, поступовість та цілеспрямованість роботи щодо формування навичок вокального мовлення у молодших школярів.

Ключові слова: дидактичні умови, навички вокального мовлення, голосоутворення, фонопедичні вправи, фонопедичний метод.

Аннотация. Косяк Л. И. В статье рассматривается проблема формирования навыков вокальной речи у младших школьников на уроках музыки, эффективное решение которой требует определенных дидактических условий. Среди таких

умовий автор вважає основними: вооруження учасних знаннями, вміннями і навичками основ вокальної культури; применение інтонаційно-фонопедических упражнень по методике В. В. Емельянова; систематичність, поступенність і цілеспрямованість роботи по формированню навичок вокальної речі у младших школьників.

Ключевые слова: дидактические условия, навыки вокальной речи, голосообразование, фонопедические упражнения, фонопедический метод.

Annotation. Kosyak L. I. The article touches on the problem as formation of scholars' vocal speech experience, that demands efficacious solution in definite didactic condition. Among of such conditions the author emphasizes the major: students' acquisition of knowledge, skills and experience of vocal culture's foundation; application of intonation phonopathy exercises by V. V. Yemelyanov methodics; systematic, gradual and purposeful work in formation of scholars' vocal speech experience.

Key words: didactic condition, vocal speech experience, to teach voice, phonopathy exercises, phonopathy method.

Постановка проблеми. Робота над розвитком правильної чистої мови – одне з найважливіших завдань вокально-хорового виховання школярів, де мовні аспекти відіграють значну роль у загальній виразності вокального виконання музичних творів.

Без оволодіння технікою, специфічними та виразними засобами вокального мистецтва не можливо художньо виконати твір, передати зміст, художній образ пісні. При недостатній увазі до змісту твору процес навчання співу перетворюється у “муштрування”. Музика, її зміст повинні обумовлювати формування виконавської вокальної техніки на кожному етапі розвитку учнів, особливо молодших школярів.

Відомо, що передача того чи іншого змісту в музиці потребує певних, відповідних їйому, художньо-технічних виразних засобів, виконавських прийомів. Мистецтво співу потребує, щоб кожний співак оволодів перш за все навичками вокального мовлення. Саме ці навички складають основу, фундамент вокального виховання учнів на уроках музики.

Створення сприятливих дидактичних умов для формування навичок вокального мовлення у молодших школярів розширює можливості для спрямованості до вокально-виконавської діяльності, передачі художнього змісту вокального твору.

Робота виконана у контексті програм НДР КДПУ.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням формування навичок співницької вимови приділяли великої уваги такі вчені, як Е. Б. Абдулін, О. Н. Комісаров, О. С. Соболєв, Г. І. Папкевич, А. Г. Менабені, Н. І. Косяк, М. А. Хватцев, О. Я. Ростовський, В. В. Смельянов. У процесі написання статті нами були оброблені наукові матеріали цих та інших педагогів-науковців. Але у методичній літературі, що допомагає в роботі з молодшими школярами на уроках музики, до сих пір недостатньо широко та повно розкривались такі дидактичні умови, при дотриманні яких процес формування навичок вокального мовлення буде проходити успішно. Тому актуальність проблеми, а також її недостатня розробленість обумовили вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні основних дидактичних умов, що забезпечують ефективність формування навичок вокального мовлення у молодших школярів на уроках музики.

Результати дослідження. Спів, за визначенням О. Я. Ростовського, є "природним способом вираження естетичних почуттів, дійовим засобом активного залучення школярів до музики. З усіх видів виконавського мистецтва він є найдоступнішим для дітей видом музичної діяльності, порівняно легко засвоюється ними, не вимагає значної попередньої підготовки. Тому спів здавна розглядався як один із засобів музичного виховання" [6, 57].

У процесі співу учні засвоюють музичну мову, пізнають жанрову основу пісні. У них розвиваються музичні здібності, емоційний відгук на музику, виховується інтерес до музики. Учні не просто пізнають музичну мову – вони починають активно користуватися нею у виконавській діяльності.

Проблема формування навичок вокального мовлення потребує ефективних методів та умов, які ведуть до інтенсифікації його формування.

Однією з таких умов є **озброєння учнів знаннями, уміннями і навичками з основ вокальної культури.** Ця умова передбачає засвоєння учнями знань в обсязі необхідному і достатньому для формування у них можливого рівня вокальної культури, тобто здатності до осягнення, осмислення й переживання музичних творів, грамотного і виразного їх виконання.

В загальній педагогіці виділяють три основні етапи формування будь-яких умінь:

1. Пояснення вчителем нового матеріалу.
2. Застосування знань "за зразком".
3. Самостійне використання знань учнями [2, 77-78].

Формування вокальних умінь відбувається в специфічній формі.

Е. Б. Абдулін виділяє такі етапи:

- 1) накопичення учнями співацького досвіду, необхідного для формування вокальних умінь;
- 2) уведення в знання, яке відбувається в процесі виконання учнями шкільного репертуару;
- 3) подальший процес формування вокальних умінь (його закріплення та поглиблення) [1, 74].

Виховання навичок вокального мовлення – це єдиний процес, зумовлений злагодженою роботою дихально-голосового апарату. Яке б конкретне завдання вчитель не ставив (сформувати співацьке дихання, вдосконалити дикцію в пісні тощо), він має прагнути до комплексного виховання всіх навичок у єдності вокальних вимог. Так, працюючи над дикцією, слід одночасно стежити за правильністю дихання, якістю звука.

Засвоєння цих навичок проходить у декілька етапів, які виділяє А. Г. Менабені [5, 53].

На початковому етапі створюється вокально-музичний образ, складається розуміння засобів виконання вокальних дій й робляться спроби їх здійснити. Але у початківців ці спроби не стійкі та не точні, багато помилок та зайвих рухів. Їм треба слідкувати за всіма компонентами відтворення звуку. По мірі тренування усуваються зайві рухи та помилки, виконання окремих дій стає чітким, якість підвищується.

Далі йде пластичне пристосування процесу голосоутворення до зміни ситуації відтворення звуку (наприклад, засвоєння звучання та засобу голосоутворення у верхній чи нижній частині діапазону, зміна звучання в залежності від емоційного змісту твору, що виконується та ін.). На цьому етапі навички вокального мовлення набувають гнучкості, йде процес їх удосконалення.

Ці навички формуються у процесі вивчення пісенно-хорового репертуару та за допомогою спеціальних вокальних вправ. Особливо успішно виховуються навички на пісенному матеріалі, оскільки під час роботи над піснею певна вокальна мета для дитини виглядає цілком умотивованою самим змістом і характером твору.

У навчанні співу молодших школярів корисні й спеціальні вокальні вправи, які завдяки своїй стислості дають можливість повторити їх багато разів і тим самим закріпити певну навичку. Крім того, завдяки різкій дидактичній спрямованості вони дозволяють тимчасово акцентувати увагу дітей на потрібній навичці.

Вправи повинні бути простими за мелодичним і ритмічним малюнком, легко запам'ятовуватись. Спочатку вправи виконуються у помірному темпі, який надалі може змінюватися залежно від навчальних цілей.

Вправи добираються таким чином, щоб кожна наступна вправа удосконалювала вже набуті навички і розвивала нові.

На нашу думку, щоб розвинути природні якості дитячого голосу на початковому етапі формування співацького звуку корисно використовувати поспівки і скоромовки. Треба підібрати такі скоромовки, у яких невимушена, виразна вимова голосних та приголосних звуків викликає б необхідний за якостями звук у співі – легкий, дзвінкий, сріблястий – і тим самим спрямує б вироблення навичок вокального мовлення у правильне русло [4, 52].

Правильно підібрані скоромовки можуть сприяти виправленню недоліків у вимові свистячих звуків та недоліків, пов'язаних з недостатньою рухливістю артикуляційного апарату, його скутістю, виправленню дефектів у вимові шиплячих та при “змазуванні” приголосних звуків в кінці слова. Всі скоромовки слід співати у швидкому темпі (що буде сприяти розвитку вокальної техніки), але так, щоб діти встигали вимовити кожен звук. Адже правильна й вільна артикуляція мовних звуків у співі – це необхідна умова на початковому етапі вокально-хорової роботи. Тому розучування скоромовок відбувається у повільному темпі, з подальшим прискоренням.

Працюючи над скоромовками, доцільно використовувати поспівки, на які вкладається текст скоромовки. Можна використовувати

наочність, тобто виписати скоромовку на плакаті, виділяючи різним кольором або більшим розміром приголосні. Долаючи нечіткість вимови, пов'язану з недостатньою рухливістю губ, язика, нижньої щелепи, ми впливаємо певною мірою й на емоційність виконання твору. Правильне розв'язання проблеми визначить надалі успіх співацького й мовного виховання учнів.

Наступною умовою щодо ефективного формування навичок вокального мовлення є **застосування інтонаційно-фонопедичних вправ за методикою В. В. Ємельянова.**

Наукою і практикою доведено, що задатки і здібності, зокрема, вокальні, розвиваються, удосконалюються у процесі навчання співу. Тому нечиста співоча інтонація, гудіння замість співу – це певний етап індивідуального розвитку дитини. Саме для таких дітей і розроблена методика В. В. Ємельянова. Його методика пропонується тим, хто несе велике голосове навантаження, хто тільки починає вчитись співати, у кого травмований голосовий апарат.

В. В. Ємельянов – новосибірський лікар-фоніатр, співак. Творча лабораторія його міститься у Санки-Петербурзі й Новосибірську. В основі методики лежить фонопедичний підхід. Сукупність прийомів вироблення координації і тренажу м'язів голосового апарату в плані підготовки до роботи над естетикою звука, включення захисних механізмів фонації з метою підвищення його витривалості, а також з метою профілактики функціональних розладів голосу – все це визначається як фонопедичний підхід [3,121].

У дитячій вокально-хоровій практиці іноді використовуються так звані фонопедичні вправи В. В. Ємельянова, що мають технологічну спрямованість і засновані на критеріях фізіологічної доцільності, енергетичній економічності й акустичній ефективності голосового апарату в співі. Їх метою є вирішення координаційних і тренувальних завдань роботи над голосом, ці вправи – підготовчі, вони допомагають у вокальній роботі. Фонопедичні вправи стимулюють м'язи, що беруть участь у звукоутворенні. З існуючих рівнів голосової активності (домовної, мовної й співочої) співочий заснований на сигналах домовної комунікації, тому що голосовий апарат – саморегулююча система, у якій можна керувати тільки артикуляційною мускулатурою, а

на всі інші компоненти можна впливати тільки опосередковано, через створення оптимальних умов для дії механізму саморегуляції.

Вправи поділяються на кілька груп залежно від поставлених завдань:

- голосові сигнали домашньої комунікації: шип, сипіння, скрип, крик, свист тощо;
- керування артикуляційною мускулатурою;
- довільне керування регістрами;
- вироблення співочого вібрато;
- інтенсифікація і регуляція фонаційного виходу;
- формування механізму прикриття.

Зазначені фонопедичні вправи сприяють розширенню діапазону, збільшенню сили й яскравості голосу, легкості звучання, поліпшенню вібрато, співучості голосу, а також розкритості співочого процесу.

У специфіці фонопедичного методу В. В. Ємельянов визначає чотири групи завдань:

- координаційні;
- м'язово-тренувальні;
- естетичні;
- музично-виконавчі.

Принципами методики є:

- опора на голосові сигнали домашньої комунікації;
- робота на рівні елементарних операцій, доступних кожній дитині;
- принцип саморегуляції;
- принцип однорідних дій;
- принцип самоімітації.

Фонопедичний метод розвитку голосової функції та співацького голосу складається з трьох великих комплексів фонопедичних вправ, які опановуються послідовно.

1 комплекс: фонопедичні вправи для розвитку показників співацького голосоутворення.

2 комплекс: фонопедичні вправи переходу до художнього вокалізування.

З комплексу: робота з художнім матеріалом за допомогою фонопедичних прийомів.

Використання цього методу при формуванні навичок вокального мовлення у молодших школярів дає відчутні результати за мінімально короткий час. Особливо необхідна ця система при роботі з неточно інтонуючими дітьми.

Забезпечення систематичної, поступової та цілеспрямованої роботи щодо формування навичок вокального мовлення у молодших школярів – це обов'язкова умова успішного їх засвоєння.

Нерідко вчителю доводиться виправляти хибні навички співу, набуті у дошкільний період. Наприклад, учень звик співати форсованим, напруженим звуком. Ця звичка (форсований звук) весь час гальмує утворення правильної співацької навички (красивий, без напруження спів). Потрібен час і значні зусилля, щоб закріпити нову навичку, утворити стійкий стереотип. У цьому випадку систематичність і поступовість співацького навчання відіграє визначальну роль. Слід підкреслювати найменші успіхи учня у співі, щоб переконати його в тому, що він навчиться співати правильно.

Перед учителем стоїть завдання не тільки повідомити знання, але й вплинути на індивідуальний досвід учня, виявити і перебудувати його ставлення до уроків музики, зокрема співів. Щоб матеріал став цінністю для учня, вчителю доводиться цей матеріал відповідним чином побудувати. “У всякій науці, – писав К. Д. Ушинський, – більш-менш є елемент, передачу якого учням повинен мати на увазі наставник” [7,309].

Весь процес навчання співу повинен сприяти активному, зацікавленому й творчому ставленню учнів до музики. Тому необхідно, щоб залучена до змісту заняття інформація:

1) відображала суттєве у матеріалі, який вивчається і сприяла формуванню навичок вокального мовлення;

2) була стисла, лаконічна, цікава за змістом;

3) відповідала віковим особливостям молодшого шкільного віку.

Вирішення цих дидактичних завдань значною мірою залежить від методики пошуку, організації та передачі інформації від вчителя до учнів.

Висновки. Для формування навичок вокального мовлення необхідні систематична пошуково-творча діяльність, опора на раніше здобуті знання, використання установок, прагнень, поглиблення і розвитку набутих знань.

Учитель з перших же занять повинен планувати свою роботу з молодшим хором так, щоб у полі його зору знаходилися всі діти, щоб уроки музики посили форму стрункої системи, щоб у процесі занять не тільки відпрацьовувалися окремі вокальні прийоми і навички, але і накопичувався досвід, розвивалися музичні здібності, виховувався етичний інтерес до музики, до хорового співу, формувалася яскраво виражена спрямованість до вокально-виконавської діяльності. Це і є фундаментом формування навичок вокального мовлення у молодших школярів на більш високому рівні.

Подальший напрямок досліджень. Результати дослідження розкривають перспективи для подальшого вивчення проблем формування навичок вокального мовлення школярів. Зазначені положення можуть бути використані у формуванні нових методик музичного виховання у галузі вокально-хорової діяльності.

Література

1. Абдулин Э. Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1983. – С.74.
2. Баранов С. П. и др. Педагогика: Учебное пособие для пед. училищ / С. П. Баранов, Л. Р. Болотина, В. А. Сластиенин. – М.: Просвещение, 1987. – С.77-78.
3. Емельянов В. В. Фонопедический метод развития голоса. Уроки обучения, последовательность ведения упражнений. – Самара, 1987. – 198 с.
4. Косяк Л. І. Формування навичок співацького мовлення // Виховання музичної культури молодших школярів: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Л. М. Ракітянської. – Кривий Ріг: КДПУ, 2003. – С. 52.
5. Менабени А. Г. Методика обучению сольному пению: Учебное пособие для студентов пед. институтов. – М.: Просвещение, 1987. – С. 53.
6. Ростовский О. Я. Методика викладання музики у початковій школі: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С. 57.
7. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания / Соч. в 9 т.- М., 1949. – Т. 9. – С. 309.